

Fakultetsopponenten sammanfattar

CLAES NILHOLM

Högskolan för lärande och kommunikation, Jönköping

Yvonne Karlsson – Att inte vilja vara problem: Social organisering och utvärdering av elever i en särskild undervisningsgrupp (Linköping: Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap och lärande, 2008)

I sin avhandling *Att inte vilja vara problem – Social organisering och utvärdering av elever i en särskild undervisningsgrupp* redovisar Yvonne Karlsson en studie av en så kallad särskild undervisningsgrupp i grundskolan. I grundskoleförordningen 5 Kapitlet 5 § fastslås att skolan i första hand ska ge särskilt stöd inom den klass eller grupp eleven tillhör. Det ska finnas särskilda skäl till att sådant stöd ges inom ramen för en särskild undervisningsgrupp. Särskilda undervisningsgrupper är också ett fenomen som kritiserats en hel del i forskningen eftersom de utgör en segregering åtgärd. Som bekant har idén om inkludering länge varit en ledstjärna inom stora delar av den internationella såväl som den svenska forskningen om specialpedagogiskt stöd. Det är således en kontroversiell företeelse som är fokus för den här avhandlingen.

Den särskilda undervisningsgrupp som avhandlingen handlar om består av fem elever (7–12 år). Alla är pojkar och har varit i gruppen mellan åtta månader och tre år (två kom till gruppen i första klass, två i andra klass och en i fjärde klass). Fyra pedagoger finns i gruppen: en specialpedagog, en fritidspedagog, en fritidsledare och en barnskötare. Parentetiskt kan man konstatera att det alltså är en förhållandevis kostsam verksamhet det handlar om. Gruppen finns i en avgränsad lokal men delar skolgård med barn från andra klasser.

Studien motiveras utifrån konstaterandet att fler och fler elever inte anses passa in i den vanliga skolan och därför undervisas i särskilda undervisningsgrupper. Karlsson menar också att vi har lite kunskaper om fenomenet, inte minst om deltagarnas egna perspektiv. Syftet med studien är »att ge en »inifrån-beskrivning» av hur skolan organiserar verksamheten för elever som inte passar in i den ordinarie skolan» (s 9). Tre fenomen fokuseras: (i) Skolans organisering av den särskilda undervisningsgruppen, (ii) hur före detta klasslärare, pedagoger, föräldrar och eleverna själva i forskningsintervjuer beskriver vad som utgör elevernas skolsvårigheter, samt (iii) hur pedagogerna i samtal med eleverna utvärderar elevernas skolsvårigheter i en schemalagd aktivitet.

Studiens teoretiska utgångspunkter tas framförallt i etnometodologi. Dessa utgångspunkter kan sammanfattas i tre antaganden: (i) Aktörerna konstruerar aktivt sin sociala värld. (ii) Människor är »kompetenta vittnen» till sina egna erfarenheter. (iii) Aktörer använder beskrivningar för att upprätthålla såväl som göra motstånd mot identiteter och den sociala ordningen. I ett resultatkapitel anknyts också till diskursanalys. Fokus ligger som tidigare nämnts på hur elevernas skolproblem beskrivs och kategoriseras och vad man uppnår med talet om deras problem. Begreppen *social organisering*, *kategoriseringar och beskrivningar*, *diskursanalys* och *narrativ analys* organiserar presentationen av tidigare forskning.

Genom att under ett års tid, tre dagar i veckan, följa gruppen har ett omfattande material samlats in. Den del av materialet som analyseras i avhandlingen är framförallt intervjuer med pedagoger, barn, föräldrar och elevernas före detta klasslärare, ett videoinspelat material av en utvärderingsaktivitet vid dagens slut (13 tillfällen), samt observationer och material som handlar om gruppens synlighet i kommunen och skolan.

Vilka är då studiens viktigaste resultat? Eftersom resultatkapitlen har lite olika karaktär är det enklast att presentera dem ett i taget. I det första resultatkapitlet visas hur gruppen osynliggörs och marginaliseras på olika nivåer i kommunen och på skolan. Karlsson menar att eftersom inkludering är idealet blir gruppens verksamhet något som döljs. Det konstateras också att eleverna har (påfallande) lite formellt inflytande.

Det andra resultatkapitlet bygger på intervjuer med föräldrar, elever och barnens klasslärare. I analysen av intervjuerna fokuseras hur de respektive grupperna förklarar hur flytten till den särskilda undervisningsgruppen gick till, varför den genomfördes och hur situationen i den särskilda undervisningsgruppen varit. Intressant nog kan alla grupperna se flera fördelar med flytten. I enlighet med Karlssons utgångspunkter analyseras intervjuerna inte endast utifrån vad personerna säger om sakernas tillstånd utan också utifrån vad de åstadkommer med sina beskrivningar, deltagarna producerade så att säga moraliskt försvarbara versioner av sig själva.

Föräldrarna framställde sig som ansvarsfulla personer som sökt hjälp för sitt barn och klasslärarna framställde sig som ansvarsfulla pedagoger som ser till barnets bästa. Klasslärarna framhöll också barnets problem som ett led i argumentationen för en flyttning och som ett sätt att framställa sig som ansvarsfulla pedagoger. I föräldragruppen fanns två olika strategier; å ena sidan föräldrar som »vanliggör» sitt barn och å andra sidan föräldrar som lyfter fram barnets problem. Båda strategierna är en del av en presentation av ett ansvarsfullt förädraskap. Eleverna var de enda som tog ett eget ansvar för skolproblemen! Intressant är också att eleverna inte känner till klasslärarens funktion i flyttningsprocessen liksom att de inte haft något inflytande över flytten.

I fokus för det tredje resultatkapitlet (avhandlingens femte kapitel) står de i den särskilda undervisningsgruppen verksamma pedagogerna. Här analyserar Karlsson vilka vetenskapliga diskurser pedagogerna nyttjar i sina problembeskrivningar av barnen. Materialet består även här av intervjuer. Psykologiska och socialpsykologiska diskurser dominerar och ett intressant resultat

är att det finns så få inslag av en medicinsk diskurs. Intressant är också identifieringen av en »osäkerhetens diskurs». Man känner sig helt enkelt villrådig när det gäller hur man ska hantera skolsituationen.

I det avslutande resultatkapitlet analyseras en schemalagd utvärderingsaktivitet som avslutar varje skoldag. I utvärderingsaktiviteten lägger pedagogerna »ned stor energi på att bekräfta, förstärka och uppgradera elevernas problembeskrivningar för att eleverna ska inse att de har problem och ta ansvar för förändringar» (s 157). Vidare är direktheten i kommunikationen påfallande. Precis som i analysen av elevintervjuerna visar Karlsson att eleverna på olika sätt gör motstånd mot att beskrivas som problem, till exempel genom att försöka byta ämne eller flytta fokus till någon av kamraterna. Karlsson menar att eleverna har låg deltagarstatus i aktiviteterna och att skolproblemen kommer att individualiseras och tillskrivs eleven som person.

I den avslutande diskussionen konstateras att vad som utgör elevernas problem ses som något komplext och mångfacetterat. Till stora delar handlar det dock om att beskrivningarna etablerar eleverna som problem och pedagogerna som professionella vilka kan hjälpa eleverna. På så sätt legitimeras också gruppen. Beskrivningar utgör också kraftfulla redskap för att fördela ansvar, lösa vardagliga problem och etablera elevernas identiteter som problem. Eleverna gör till vissa delar motstånd, men socialiseras samtidigt in i ett sätt att se på sig själva. Idealet om inkludering ses som frikopplat från den komplexitet som kännetecknar elevernas och pedagogernas situation.

Den övergripande poängen som görs i avhandlingen har närmast en moralisk karaktär. Med argument hämtade från barndomssociologin argumenteras det kraftfullt för betydelsen av att i ökande grad se eleverna som agenter. Här menar Karlsson också att hennes egen forskningsansats synliggör barnens aktörskap, även om deras aktörskap under de givna omständigheterna blir begränsat. Förslag på framtida forskning rör karriärvägar för eleverna, genusfrågor (notera att alla barn i gruppen är pojkar) och studier av didaktiska frågor i små undervisningsgrupper.

Även om Karlsson endast använder en mindre del av sitt omfattande empiriska material får man utan tvekan en hel del kunskap om den särskilda undervisningsgruppen i avhandlingen. Inte minst kan man säga att Karlsson förhåller sig solidarisk med barnen och strävar efter att belysa och problematisera deras situation. Här kan det vara viktigt att göra en distinktion mellan »aktörskap» som primitivt begrepp och som en karakteristik av faktiska möjligheter att agera. Det är i den förra bemärkelsen som begreppet används inom barndomssociologin medan den senare användningen av begreppet gör »aktörskapet» till en empirisk fråga.

Det är den senare formen av »aktörskap» som Karlsson menar är för litet för barnen i studien; man osynliggörs på skolan, har litet konkret inflytande och etableras som problem utan att tillfrågas i rimlig utsträckning. På så sätt blir avhandlingen en moralisk kritik av praktiken. Karlsson är dock inte i huvudsak kritisk mot den särskilda undervisningsgruppen som organisationsform i sig, vilket har varit vanligt i ett inkluderingsperspektiv. Karlssons kritik bottnar i stället i den situation som barnen står inför. Analysen av barnintervjuerna tillhör också en av avhandlingens intressantare delar, inte minst då Karlsson

problematiserar sitt eget agerande i intervjuerna. Hennes egen önskan att tala om det problematiska i barnens situation innebär att de gör motstånd i intervjuerna. Överhuvudtaget är det påfallande hur barnen hela tiden karakteriseras som problematiska, vilket också är ett mönster som känns igen från tidigare forskning.

Vilka kritiska synpunkter kan man då ha? Karlsson kunde utförligare ha diskuterat hur talet om barnen i intervjuerna – inklusive barnens tal om sig själva (Kapitel 4, Kapitel 5) och i utvärderingsaktiviteten (Kapitel 6) bidrar till den sociala organiseringen av verksamheten (Kapitel 3). En annan fråga gäller verksamhetens funktion i ett mer övergripande sammanhang.

Denna senare fråga diskuteras inte heller så mycket i avhandlingen. Möjligen har det att göra med en betoning i mycket av den etnometodologiska forskningen på hur den sociala verkligheten görs (aktörskapet) på bekostnad av vad det är för typ av social ordning som återskapas (den sociala strukturen). Som en aspekt av detta kan nämnas att vi inte får reda på barnens socioekonomiska bakgrund i studien, men av tidigare forskning vet vi att den sociala bakgrunden (likväl som genus och etnicitet) inte är neutrala kategorier vad gäller skolors arbete med elever i behov av särskilt stöd.

Det kan också konstateras att barnen i gruppen inte följer de vanliga läroplanerna och ingen av pedagogerna är utbildade i de ämnen som anses centrala i de aktuella årskurserna. Det är svårt att inte tolka detta som att praktiken återskapar en social underordning. Hur vi förstår återskapandet av social ordning och underordning är också nära relaterat till hur vi tolkar innebörden i, och graden av, motstånd från eleverna.

Karlsson kunde också tydligare redovisat några av de val hon gjort; exempelvis urvalet av tidigare forskning, valet av metod och urvalet av empiriskt material. När det gäller tidigare forskning inställer sig ju alltid frågan om hur man ska förhålla sig till sådan forskning som delar ens forskningsobjekt men inte ens teoretiska utgångspunkter. Här har Karlsson fokuserat sådan forskning som ligger inom ramen för det egna perspektivet och det utesluter en del forskning som är av relevans. Vidare är det i mitt perspektiv utan tvekan så att de didaktiska aspekterna kommer för mycket i bakgrunden. Skolan är trots allt en plats (också) för lärande och hur lärandesituationen gestaltas har stort inflytande också över hur elevernas problem kommer att tolkas.

Avslutningsvis kan konstateras att Yvonne Karlsson har genomfört den första etnografiska studien av en särskild undervisningsgrupp för elever i sociala svårigheter. Hon har dessutom kommunicerat sin studie på ett mycket bra sätt och varit mån om att orientera sig mot den tidigare forskning hon använt. Hon har lyckats göra elevernas röster hörda, visat på den mångfald av sätt som eleverna beskrivs och kategoriseras på inom den övergripande ramen av att de ses som problembärare. Hon har också visat på deras aktörskap i den situation de befinner sig i och den ringa grad av faktiskt inflytande de har. Hon har tydligt redovisat sitt empiriska material och redovisat trovärdiga tolkningar.

Jag tror att detta är en avhandling som kommer att bli läst av många. Jag tror att det är den kritik som finns som en underton i hela avhandlingen och som accentueras mot slutet som kommer att bli det många läsare tar till sig. Sammantaget anser jag att det är just i framhållandet av och solidariteten med elevernas situation som avhandlingen har sin största styrka. Jag tycker Karlsson har skrivit en viktig avhandling som dessutom är något av ett pionjärarbete.